

SLANG A ARGOT V SLOVENSKÝCH VÄZNICIACH

УДК 811.162.4'276.45

Гладкий Ю. Сленг та арготизми у словацьких в'язницях; 18 сторінок; кількість бібліографічних джерел – 9; мова словацька.

Анотація. Мовлення в'язнів розглядається у статті як секундарний сленг. Автор доводить, що лише мала частина специфічних засобів може функціонувати як арготизми у межах невеликих закритих груп в'язнів на рівні складної ієрархічної соціальної системи окремої в'язниці.

Ключові слова: сленг, арготизм, комунікаційна потенція, комунікаційна стратегія, в'язниця.

V súčasných jazykovedných prácach sa ukazuje ako nie postačujúco zodpovedaná otázka komunikačného potenciálu slangov, čo má za následok napríklad zaraďovanie daktorých slangov k argotu. Viazanosť sociálnych nárečí na istý sociálny priestor a kontext ako ich existenčného a komunikačného priestoru sa brala do úvahy systematickejšie od 80. rokov 20. storočia.

Vo všeobecnosti azda môžeme prijať konštatovanie, že komunikačný potenciál sociolektov je závislý od veľkosti ich komunikačného priestoru, a ten je zasa do veľkej miery determinovaný veľkosťou okruhu jeho aktívnych, ale napokon aj pasívnych používateľov. Za azda najoptimálnejšie kritérium z hľadiska komunikačného potenciálu slangov môžeme preto určiť mieru spoločenskej rozšírenosti konkrétneho slangu, čo, prirodzene, našlo uplatnenie aj v členení slangov na obligatórne a fakultatívne [3]. Významovo tomuto členeniu zodpovedá aj triedenie na primárne a sekundárne slangy (z hľadiska ich spoločenskej rozšírenosti).

Keďže človek počas svojho života sa prirodzene stáva súčasťou rôznych sociálnych prostredí, osvojuje si na rozličnej úrovni a v rozličnej miere aj špecifické komunikačné kódy konkrétneho prostredia (na tomto mieste zúčime pozornosť len na jazykové prostriedky). Typickým príkladom obligatórneho sociálneho prostredia je žiacke alebo mládežnícke sociálne prostredie a obligatórneho slangu je žiacky alebo mládežnícky slang, ktorý napriek svojej príznakovosti nespôsobuje jazykovokomunikačnú entropiu. V komunikácii teda niet problémov ani s vecnoobsahovou (významovou) charakteristikou takýchto slangizmov, ani s ich štýlovou či sociolingvistikou charakteristikou a zatriedením – azda každý používateľ slovenského jazyka správne určí význam slangových slov *učka* (učiteľka), *riďo* (riaditeľ), *klasák* (klasifikačný hárok), *gula*, *baňa* (päťka, nedostatočná), *vychoška* (vychovateľka) a pod.

Ináč je to však v slangoch, pre ktoré je príznačná determinovanosť a relatívna uzavretosť z hľadiska spoločenskej rozšírenosti, a teda aj úrovne poznania ich

kódov z hľadiska spoločnosti ako celku. Úplne prirodzene platí, že čím menšia a uzavretejšia je konkrétna societa, tým aj komunikačná potencia jej slangu je nižšia. V tomto prípade hovoríme o fakultatívnych či sekundárnych slangoch. Spoločenstvo, ktoré nie je súčasťou takejto society, môže chápať jej inventár vyjadrovacích prostriedkov ako menej zrozumiteľný alebo dokonca nezrozumiteľný, pôsobiaci dojmom tabuovosti. Nenáležité preceňovanie vnútornej tabuovosti takéhoto sekundárneho sociolektu sa spájalo neraz s charakteristikou prostredia a ľudí, pre ktoré boli tieto atribúty podľa väčšinovej spoločnosti príznačné. Tak sa stalo, že precenenie sociálnej podmienenosti a všeobecne nízkej zrozumiteľnosti daktorých sekundárnych slangov na úkor svojej vlastnej komunikačnej stratégie posunulo chápanie ich podstaty do roviny argotu v staršej slovenskej, českej i ukrajinskej jazykovede (porov. napr. posmrtné vydanú prácu O. Horbača *Argot na Ukrajině* [9]). Preto napríklad aj v ukrajinčine pomenovania typu *дядя* (*начальник тюрьму*) = hlavný väzenský dozorca nemožno pokladať za argotizmy, ale sú súčasťou väzenského slangu (v slovenskom materiáli z väzenského prostredia podobne *fírer*, *kápo* a pod). Ich motivácia je priezračná a evidentne neslúžia na utajenie obsahu informácie, ako to vyplýva aj z ich frekvencie v jazykovokomunikačných aktoch odsúdených.

V našom výklade sa preto pokúsime bližšie načrtnúť príčiny tohto javu, ukázať vnútornú dynamiku v skupine sekundárnych slangov vo vzťahu k argotu a v konečnom dôsledku sa tak pokúsime vymedziť hranice komunikačného potenciálu sekundárnych slangov. Ako typický príklad sekundárneho (okrajového) slangu použijeme väzenský slang, ktorý sa podnes všeobecne pokladá za argot.

Prirodzená tabuovosť väznice ako uzavretého sociálnokomunikačného priestoru a spoločensky podmienená tabuizovanosť väzenského prostredia alebo väzenského systému najmä v období socializmu spôsobili, že väzenská reč nadhlo zostala jedným z neskúmaných a nespracovaných sociolektov a aj prirodzené prenikanie jeho špecifických prostriedkov do iných sociolektov či do bežných jazykovokomunikačných aktov musíme predpokladať len okrajovo. Je to skôr naopak – veľkú časť inventára väzenského slangu si prinášajú jeho budúci používatelia zo svojich pôvodných sociálnych prostredí a na túto bázu sa prirodzene navrstvujú prostriedky súvisiace s výkonom trestu a životom vo väznici.

Spomenuli sme, že väzenská reč pre svoju exkluzívnosť a potenciálnu tabuovosť, ktorú jej pripisuje “vonkajšie” spoločensvo, býva neraz nesprávne kvalifikovaná ako argot. Chápanie argotu v jedinej publikácii o slovenskom väzenskom slangu [4] takisto korešponduje s nepresnými a sociálnou ukotvenosťou nadhodnotenými definíciami, podľa ktorých je argot “tajná reč (jazyk) deklasovaných vrstiev spoločnosti” či “jazyk spodiny a zločincov”. Uvedené definície pritom dostatočne neberú do úvahy vnútornú podstatu argotu ako komunikačnej stratégie zameranej na utajenie informácie tak, aby ju mohli dešifrovať len členovia konkrétneho spoločensva. Jej cieľom je teda dosiahnutie komunikačného cieľa bez vzniku strát či nebezpečenstva, ktoré by mohli vzniknúť prezradením kódu a obsahu komunikácie. V prípade argotu teda dešifrovať (či identifikovať) špecifické kódy v komunikačných aktoch dokáže len ten, kto:

1. je členom komunikačne uzavretého spoločenstva s vopred dohodnutými pravidlami používania špecifických verbálnych či neverbálnych kódov,

2. kto je nositeľom kompetencie komunikovať špecifickým kódom alebo sústavou špecifických kódov, spoločnou veľmi úzkemu okruhu komunikantov, a to bez zreteľa na charakteristiku sociálneho prostredia.

Argot má prirodzené podmienky na vznik a existenciu len v takom prostredí, ktoré predpokladá antagonistické postavenie dvoch skupín – “my“ a “oni“, resp. “my“ verzus “oni“. A to, že pre vznik argotu nie je dôležitá sociálna, ale práve akási konšpiračná, utajovacia motivácia, napokon presvedčivo dokázal r. 1977 už P. Ondrus [5].

Niekoľkoročné pedagogické pôsobenie v najstaršej a “najt’ažšej“ slovenskej väznici v Leopoldove nám umožnilo prirodzene a akoby “zboku“ spoznávať špecifický väzenský systém, komunikačné prostredie a pozorovať komunikačné akty ľudí vo výkone trestu, príslušníkov väzenskej stráže, ale aj zmiešané komunikačné akty obidvoch týchto antagonistických skupín, čo pred nami otvorilo základnú otázku: do akej miery sociolekt používaný vo väznici môžeme pokladať za argotický, keďže väzenský sociolekt za taký pokladá vonkajšie spoločenstvo najmä pre nepoznanie jeho špecifických kódov.

Keď vychádzame z vnútornej podstaty argotu ako podstaty a diskretnej či skôr maskujúcej komunikačnej stratégie slúžiacej na bezpečné utajenie obsahu informácie pred “protivníkmi“ (v našich podmienkach pred väzenskou strážou alebo aj spoluväzňami), za argotizmy všeobecne pokladáme také slová, ktorých funkciou je utajiť obsah slova alebo výpovede. Dešifrovať obsah takéhoto slova (alebo výpovede) môže najčastejšie len veľmi obmedzený okruh komunikantov, resp. potenciálnych príjemcov – v našom prípade sú nimi spoluväzni. Ak by sa význam argotizmu prezradil, stratil by už konšpiračnú funkciu – prestal by byť argotizmom a buď by zanikol, alebo po rozšírení v komunikácii by sa preklasifikoval na slangizmus. Ak má argot plniť svoju funkciu, v každom sociálnom prostredí sa dá očakávať jeho prítomnosť len v rámci istej malej, obmedzenej záujmovej skupiny, a to najčastejšie na úrovni dyád. Vo väzenskej subkultúre túto funkciu spĺňajú *kolchozy* (= vzťah dvoch-troch väzňov, *kolchozníkov*, zakladajúci sa na vzájomnej pomoci v prípade núdze jedného z nich).

V špecifickom a mnohvrstvovom sociálnom (a vzťahovom) prostredí, akým je väznica, by sme teda museli očakávať, že argotické jazykové prostriedky nebudú všeobecne známe celému spoločenstvu nachádzajúcemu sa vo väznici. Pochopiteľne, nemôže ich poznať najmä antagonistická skupina, v našom prípade príslušníci Zboru väzenskej a justičnej stráže. Keďže väznica je vnútorne bohato štruktúrovaný a hierarchizovaný sociálny systém, nemôžu ich poznať ani členovia “cudzích“ skupín väzňov, pred ktorými je potrebné obsah komunikácie (informácie) utajiť.

Ak uvažujeme o argotizmoch v sociálnej skupine väzňov, z hľadiska režimu vo výkone trestu či výkonu väzby by mohlo ísť napríklad o lexikálne jednotky pomenújúce napríklad tzv. nepovolené veci, napr. drogy, zbrane a pod.; teda reálie, ktorých prezradením by skupina alebo jednotlivec utrpeli závažnú ujmu.

Namiesto je preto otázka, ktoré zo slov používaných vo výkone trestu majú dominantnú konšpiračnú, resp. utajovaciu funkciu, a ktoré zasa pragmatické

funkciu, vychodiacu z bežných pomenúvacích potrieb alebo z príčin, ktoré pokladáme za príčiny motivujúce vznik slangizmov (napr. ekonomizácia prejavu, ozvláštnenie a pod.).

Očakávali sme, že v rámci prieskumu sa nám mnohé prostriedky spočiatku budú zdať potenciálne argotické, pretože dovtedy sme nemali s väzenským sociolektom ani jeho prirodzeným prostredím žiadne skúsenosti. Postupne sme však približovali k zaujímavému poznaniu – v bežných komunikačných situáciách a komunikačných aktoch sme nezistili také lexikálne jednotky, ktoré by sme nakoniec mohli označiť ako typické argotizmy, ba ani sami ľudia vo výkone trestu nevedeli uviesť žiadne také slová, čo by sa účelovo používali na utajenie informácie. Povedané ináč – obsah slov používaných v komunikácii ľudí vo výkone trestu je rovnako známy odsúdeným (resp. obvineným) aj príslušníkom ZVJS, ba dokonca aj vtedy, keď ide o slová označujúce veci alebo činnosti, ktoré sa nezhodujú s pravidlami výkonu väzby alebo trestu (napr. *holub* = správa prenesená z väznice prostredníctvom inej osoby, *koňovať* = ilegálne dopravovať niečo prostredníctvom *koňa* = na niti priviazaného vrecka, *strelba* = prichytenie koňa, aby mohol byť vtiahnutý do okna cely, podobne spojenie *púšťať šarkana* s tým istým významom, *špakár*, *špacár* = ozbrojený strážca na *špaku* = strážnej veži, *tvrdé* = finančná hotovosť, *kultúra* = časopis s pornografickou tematikou, *servis* = vyrovnanie si dlhu u spoluväzňa napr. prostredníctvom analgetík a pod: *feleše*, *klepetá*, *klepky*, *lafety*, *bobule* = tabletky s omamujúcim účinkom (viacero druhov: *erko* = rohypnol, *hnede* = antasman, *kukurica* = parofilyl, *kyseláč* = alnagon, *mercedes* = noxyron), *cigariet* (*dym*, *gulatá*, *ubalená*, *špakovina*), teda *majetkami* – vo výkone trestu cenovým obchodným artiklom na získanie si rešpektu i závislosti iných odsúdených. Obidve sociálne skupiny (ľudia vo výkone trestu aj príslušníci väzenskej stráže) teda dokážu identifikovať denotát, ktorý slovo označuje. V súčasnosti sa nám preto nejaví ako dominantná práve konšpiračná, argotická funkcia týchto jednotiek, hoci pôvodne taká mohla byť.

V korpuse vyše štyroch stovák získaných lexikálnych jednotiek či ustálených slovných spojení je množstvo takých, ktoré pomenúvajú realie úzko súvisiace s výkonom trestu alebo väzby, no evidentne vznikli z pragmatických pomenúvacích či ekonomizačných potrieb (*bočáky* = namieru šité väzenské nohavice s vreckami na boku nohavíc, *brigadir* = väzeň poverený vedením (najmä pracovnej) skupiny odsúdených, *černáky* = čierna väzenská pracovná kombinéza, *kolchoz* = dohoda dvoch väzňov = *kolchoznikov* o vzájomnej materiálnej pomoci v čase núdze, *ponorka* = eskortný pancierový autobus pripomínajúci svojím tvarom ponorku, *medveď* = bezpečnostný opasok s putami, *televízor* = nepriehľadná sklenená tabuľa umiestnená za oknom cely ústavu na výkon väzby tak, aby zabráňovala komunikácii prostredníctvom okna, *telefón* = odtok umývadla alebo toalety, ktorý môže slúžiť na komunikáciu medzi viacerými celami, *biela výmena* = výmena posteľnej bielezne, *diera* = cela určená na výkon disciplinárneho trestu, *samotka*, *kukér* = priezorník na dverách cely a pod.

Väzenský sociolekt obsahuje z hľadiska motivácie pomenovaní pomerne čitateľný register pomenovaní osôb vo výkone trestu (*konfoš*, *náter* = konfident,

donášač, kto na niekoho alebo niečo žaluje, “natiera“, najpejoratívnejšie nadávky odsúdených navzájom: *degeš* = z maď. *dögös* - zdochlina, *kanibal* = mentálne aj sociálne zaostalý väzeň; podľa spáchaného trestného činu: *mordár* = odsúdený za vraždu, *elpéčkar* = odsúdený za lúpežné prepadnutie – LP, *postupkár* = odsúdený za viacero nadväzujúcich trestných činov, *prcačkár* = odsúdený za pohlavné zneužitie mladistvej, mladistvého < vulg. *prcat'* = 1. súložiť, 2. znásilňovať; a pomenovaní osôb v antagonistickej represívnej skupine – príslušníkov väzenskej stráže (*otvor-zatvor*, *diklovač*, *kukučka/kukučkár*, *kápo*, *špakár/špačkár*; *bachar/bachár*, *chlpáč*, *pangel*).

V slovníku tohto sociolektu sa nachádzajú aj také jednotky, ktoré vznikli v dôsledku úsilia zaujať, ozvláštniť slovnú zásobu či ako dôsledok jazykovej hry (*čamčukovať* = potichu sa rozprávať, aby nebolo počuť obsah rozhovoru, *el paso/el paso* = lúpežné prepadnutie (podľa iniciálových litier LP), *pépečko* = podmienené prepustenie z výkonu trestu, *postupka* trestný čin lúpeže (podľa poradia čísel: § 234 Trestného zákona), *cigánsky deň* = podrobná prehliadka izieb, *firer* = riaditeľ väznice, *ritier* = väzeň s homosexuálnym správaním).

Nie všetky slangizmy vyskytujúce sa v reči väzenskej komunity však môžeme pokladať za exkluzívne vyjadrovacie prostriedky väzenskej subkultúry, pretože prirodzeným spôsobom aj tu dochádza k prienikom viacerých skupín slangov, osobitne takých, ktorých nositeľmi boli odsúdení v minulosti. Keďže väzenské prostredie je existenčne späté s kriminálnym prostredím, časť lexikálnych prostriedkov je doň importovaná z kriminálneho slangu (pôvodne azda argotu, ktorý však prezradením významu svojich jednotiek a rozšírením v komunikácii prehodnotil sa na slang): *vyfotiť* = obhliadnuť si objekt pred vlámaním sa doň, *matroš* = 1. predmety používané na vlámanie sa do objektov, 2. tovar, s ktorým sa dá vo výkone trestu kupčiť, *lopata*, *čorka* (< róm. *čorel* okradnúť) = ukradnutá vec, lup, *intrig* = 1. zrada, podvod, 2. výmysel, nepravdivá informácia, *filcung* = dôsledná osobná prehliadka, *čistý* (o objekte) = vykradnutý a i.

Komunikačnú potenciú väzenského sociolektu ako sekundárneho slangu zvyšujú aj presahy z iných slangov. Ústavy na výkon trestu odňatia slobody (na rozdiel od ústavov na výkon väzby) sú prísne rozdelené podľa pohlavia trestaných na mužské a ženské väznice. V ústavoch s mužskou klientelou sa nachádzajú v slovníku odsúdených aj také lexikálne jednotky, ktoré pochádzajú z vojenského slangu, príp. také jednotky, ktoré pomenúvajú podobné denotáty. Je to pochopiteľné, keďže pre mnohých odsúdených bolo vojenské prostredie obligatórne a obidve sociálne prosredia sú si svojimi príznakmi veľmi blízke: *bojovka* = žiarovka s malou intenzitou žiarenia, *kantína* = väzenský bufet, predajňa potravín a drogistického tovaru, *kombajn* = zariadenie na balenie šľahaných cigariet, *konár* = horné ležadlo poschodovej postele, *nášup* = 1. prídavok jedla, 2. trest pridaný k pôvodnému trestu, 3. príjem nových vojakov (odsúdených), rakvička typ kratšej postele, *sčíták/sčíták* = (večerná) uzávierka stavu vojakov (odsúdených), *bager* = lyžica, *vychoška* = vychádzka, *bágo* = tabak určený na žuvanie. V súvislosti so zmenou spoločenských podmienok sa dá očakávať, že dôjde k oslabovaniu presahov z týchto slangov.

V slovníku väzenského sociolektu nachádzame aj také prvky, ktoré nemajú príznak prostredia, v ktorom vznikli a v ktorom sa používajú, a mohli by vzniknúť a používať sa v ktoromkoľvek inom prostredí a v ktoromkoľvek primárnom (obligatórnem) slangu. Komunikačná aj priestorová uzavretosť väzenského prostredia však neumožňujú presah týchto jednotiek do iných slangov: *hlušina* = zlé a nevýdatné jedlo, *letisko* = veľký koláč z kysnutého cesta, nafta, *ropa* = silný čaj alebo káva, *tirka* = vozík na rozvoz stravy (zo značky medzinárodnej cestnej prepravy TIR), *ušaňa* = nekvalitná klobása z lacného mäsa, *žaba* = tranzistorový rádioprijímač a pod.

Osobitnú skupinu predstavuje okruh slov súvisiaci aj s takou prirodzene tabuovou oblasťou, akou je intímny (sexuálny) život vo výkone trestu: slová *buzerant* > *buk* > *bučina*, *bukvica*, *žena*, *ritier* pomenúvajú človeka s homosexuálnym správaním (niektoré obsahujú aj ďalší príznak: napr. *kohútik*, *sliapočka*, *zajačik*); slová *hadica*, *kábel*, *klobáska*, *kár* pomenúvajú penis, *hoňas/honáš*, *trestačka* = masturbácia < pejor. *honiť* (*si*), *chyndák* = zadok, *lyžiar*, *lyžovanie* = masturbačná technika.

Jedným z dôvodov, prečo sa lexikálne prostriedky väzenskej reči v minulosti generalizovali za prostriedky argotu, môže byť sčasti aj multilingválnosť tohto sociálneho prostredia, resp. pôvod slangizmov. Historicky a spoločensky podmienený bilingvizmus, resp. multilingvizmus podnes utvára podmienky na obohacovanie lexiky väzenskej reči. Najmä po roku 1945 (resp. 1948) sa do slovenských väzenských ústavov dostalo mnoho ľudí z Čiech a zasa naopak – odsúdení Slováci putovali do českých väzníc alebo pracovných táborov. Podmienky pre historicky podmienenú multilingválnosť boli utvárané najneskôr už v polovici 19. storočia – napríklad nové väznice v Leopoldove a Ilave sa stali trestnicami s pôsobnosťou pre veľkú časť Uhorska, no trest si tu okrem slovenských a maďarských väzňov odpykávali aj rakúski trestanci. Neraz jazykovú štruktúru každej väznice ovplyvňovala aj jazyková príslušnosť tých, čo realizovali prevýchovu – napr. v Leopoldove bola v polovici 19. storočia úradným jazykom nemčina, o desať rokov už maďarčina; rakúsko-uhorské ministerstvo spravodlivosti zasa správcu trestnice v Leopoldove a jeho aparát presunulo v 60. rokoch 19. st. do novej väznice v zakarpatskom Mukačeve a pod. Demografická štruktúra väznic sa výrazne menila aj v 50. a potom v 90. rokoch 20. storočia.

Väznice sa tak postupne stali pomerne uzavretými jazykovo-sociálnymi systémami, kde sa do aktívneho kontaktu dostávali nielen slovenčina, čeština či rómčina, ale v starších obdobiach aj nemčina a maďarčina. Lexikálne prvky týchto jazykov sa prirodzene dostávali aj do slovníka väzenskej subkultúry. Osobitné a naozaj exkluzívne postavenie v sociolekte väzenskej subkultúry majú slová pochádzajúce z rómčiny. Na jednej strane je to do istej miery prirodzený odraz profilu klientely väzenského systému, na strane druhej prijímanie slov z rómčiny mohlo byť pôvodne motivované aj úsilím po utajení obsahu komunikácie alebo prostým prijímaním takýchto slov s úmyslom zexkluzívniť slovník väzenskej subkultúry: *čuro* = nôž, *devla* = boh (najčastejšie v povzdychu: *Ó, devla!* Ó, bože), *balevas* = slanina (< *bale* < *balo* prasa), *kandel* (*te khandel* zapáchať) = zápach v cele, *kašuko* = nahluchlý, *kóro* = slepý, [*o*] *máro* = chlieb, *pangel* < *phándlo*;

phanglimo = 1. väznica, 2. policajt, väzenský strážca, *púlo* = výkal, *báro gan(g) stro* = väzeň stojaci v hierarchii subkultúry na najvyšších miestach (napr. má prirodzenú autoritu alebo *majetky*), *dikel* (*te dikhel* pozerat' sa, vidiet') = priezorník v cele. Pôvodne argotické povahu mohlo mať rómske slovo *arak* (= pozor; používa sa vo funkcii výzvy).

Časť špecifických lexikálnych prostriedkov, ktoré formovali jazyk väzenskej subkultúry v minulosti, zostali v ňom aj naďalej, hoci sa mohli do väzenskej reči včleniť až druhotne z iných slangov, a tu mohli pozmeniť významovú štruktúru, ktoré mali slová v pôvodnom sociolekte. Väčšina z lexikálnych prostriedkov, ktoré môžeme označiť ako typické pre väzenskú reč, má domáci pôvod. Slangové (možno aj pôvodne argotické) slová, ako sme si už na predchádzajúcich príkladoch všimli, najčastejšie vznikali týmito (pre slang typickými) spôsobmi:

1. rozšírením sémantickej štruktúry (neraz na princípe metafory alebo metonymie, napr. *nafta*, *ropa* = káva alebo silný čaj, *rakvička* = menší typ väzenskej postele, *ponorka* = eskortný autobus, *ušaňa* = nekvalitná a nie chutná klobása, *vianočka* = človek, ktorý vo výkone trestu strávil jeden rok < synekdochicky Vianoce, *diera* = miesto výkonu disciplinárneho trestu, *mesiačkar* = človek s krátkym trestom odňatia slobody, neprevyšujúcim spravidla niekoľko mesiacov, resp. jeden rok a pod.),

2. deformovaním, skracovaním slov, prípadne aj združených pomenovaní a deriváciou (*ponorák* = ponorný varič; *matroš* < *materiál* = 1. káva, čaj, tabak (t.j. materiál, ktorý možno použiť ako platidlo; syn. *majetky*), 2. pomôcky používané pri vlámaní sa do objektov; *hláska* = správa hlásená väzenským rozhlasom, *raporták* = príkaz na prevoz do inej, väčšinou materskej väznice, *magorák* = pôv. silný čierny čaj, ktorý sa pripravoval varením čajovej zmesi s tabakom; dnes silný čaj pripravený v pomere 10 g čajovej zmesi a 3 – 7 dl vody, občas sa kombinuje s užívaním tabletiék (→ *klepky*) motivácia: od pejor. *magor* hlupák; silný čaj vyvolávajúci v kombinácii s tabletkami euforické pocity; t.j. ohlupujúci čaj (syn. *slon*, *papuča*);

3. jazykovou hrou (*maternica* = jaternica, *klepetá*, *klepky* < slang. *klepat'* = analgetiká, hypnotiká a iné farmaká s podobným účinkom, *ritier* (< apel. *rit'* zadok),

4. z iníciaľových výrazov (*pépečko* = podmienené prepustenie z výkonu trestu), iné sa kombinujú s jazykovou hrou *elpaso* (z iníciaľových písmen združeného pomenovania *lúpežné prepadnutie*),

5. prostým preberaním z iných jazykov (najmä z rómčiny, češtiny, nemčiny a maďarčiny: z nem. *filcung* (< nem. *filzen* prehliadať; sprostredkujúcim jazykom pravdepodobne bola čeština), z češtiny zastar. *špejhýř* priezorník v dverách cely, z maď. *degeš* (< *dögös* zdochlina) [1].

Pri tvorení slangizmov dochádza občas aj k nežiaducej intersociolektickej polysémii, ktorá môže viesť k zámene denotátov, napr. *vychoška*: 1. mládež. vychovávateľka, 2. väz. vychádzka; *kupko*: 1. mládež. kúpalsko, 2. väz. čas určený na kúpanie a osobnú hygienu.

Špecifikum väzenskej reči, ktoré sa prejavuje aj na morfológickom pláne a v bežnej komunikácii sa javí v tomto (dodajme, že takmer výlučne mužskom)

prostredí mimoriadne príznakové, je používanie feminín za maskulína. Ak sa odsúdení rozprávajú o spoluväzňovi s výrazným homosexuálnym alebo submisívnym správaním, zhovárajú sa o ňom často tak, akoby takýto spoluväzeň bol ženou, napr.: *Budeme si musieť tie mladé nejako vychovať, lebo sa nevedia správať*. Neraz sa pomenúvanie takýchto väzňov prejavuje aj na rovine vlastného mena – mikrokomunita upustí od krstného mena odsúdeného a nazýva ho prechýleným krstným menom (*Peter/Petra*) alebo mu prideli ženské meno, najčastejšie nápadné, nie veľmi frekventované (napr. *Patricia, Michaela*). To sa stáva jeho prezývkou. V slovníku sa však nachádza aj istý okruh slov, ktoré súvisia s pomenúvaním konkrétnych sexuálnych praktík, a takisto od nich odvodených názvov osôb (vykonávateľov deja).

Viacvrstvosť komunity odsúdených osôb, ktorí žijú na jednom mieste, zanecháva výrazné stopy v jazyku, ktorým komunikujú. Odôvodnene môžeme predpokladať, že toto sociálne nárečie sa môže v jednotlivostiach odlišovať od väzenskej reči, ktorá sa používa v inej väznici (napr. za slovo *televízor* nepriehľadná plocha umiestnená za oknom celý tak, aby zabraňovala výhľadu (Leopoldov) sa používa slangizmus *satelit* (bývalá väznica pre mladistvých v Martine). Tieto rozdiely pravdepodobne nebudú natoľko veľké, pretože dochádza k pomerne častým presunom obvinených či odsúdených medzi jednotlivými ústavmi alebo medzi oddeleniami (oddielmi) jedného ústavu. Predsa však aj ony ukazujú dynamiku tohto sociolektu.

Pozorovanie a vyhodnocovanie jazykovokomunikačných aktov členov väzenského spoločenstva, v ktorých sa uvedené aj ďalšie jednotky uplatňovali, nám neumožňujú hodnotiť ich ako argotické, pretože nemajú funkciu utajovať obsah komunikácie a aktívne ich používa väzenská societa, ale aj členovia antagonistickej skupiny (príslušníci väzenskej stráže). Komunikačná potencia väzenského sociolektu sa ináč javí pri pohľade “zvonka“, z pozície nezainteresovanej spoločnosti, ktorá špecifické kódy tohto relatívne uzavretého fakultatívneho sociálneho nárečia nepozná, pretože jeho komunikačná potencia je obmedzená na pomerne uzavretý okruh komunikantov. Mnohé slová, ktoré aj v súčasných špeciálnych aj lexikografických prácach sú kvalifikované ako argotizmy, sú vlastne sekundárne slangizmy. Napríklad aj B. Hochel v *Slovníku slovenského slangu* [2, s. 77] slovo *filcung* kvalifikuje ako argotizmus. Aj keď lexikálna jednotka si zachovala príznačnosť svojho pôvodu či typického komunikačného prostredia, pôvod slova či jeho komunikačný priestor (napr. väzenské, vojenské, dílerské prostredie) ešte nemusí byť presným indikátorom argotu, pretože jednotka neutajuje svoj obsah pred ostatnými používateľmi jazyka. Podobné problémy s kvalifikovaním takýchto slov sme si všimli aj v spomínanej publikácii P. Odaloša [4]. Za argotizmy napríklad nemôžeme pokladať v nej uvádzané slová ako *klepky* (omamujúce prostriedky, tabletky), *magoráky* (univerzálne čierne väzenské nohavice s vreckami umiestnenými vpredu), *bočáky* (modré väzenské nohavice s vreckami umiestnenými na bokoch; obidve pomenovania vznikli z potreby odlišiť ode seba tieto typy nohavíc), *buk* (< *buzík* < *buzerant* človek s homosexuálnym správaním), *sčíták* (< *sčítať* uzávierka stavu odsúdených) a pod. Tieto a podobné jednotky

používajú odsúdení muži vo všetkých slovenských väzniciach a používajú ich aj pracovníci väznice, teda niet pred kým a takisto ani nie je príčina prečo "utajit" ich obsah. Už vôbec nemôžeme za argotizmus pokladať napr. spojenie *drevené pyžamo* (= rakva), ktoré sa bežne vyskytuje aj vo vtípoch a prekáračkách, alebo slová *chalovačka* (= jedlo aj proces jedenia; < *chalovať* = jesť) či dokonca slová *natierat'* (= udávať), *bachár* (= strážca vo väznici). Ide o slangizmy alebo slangové slovné spojenia, ktoré sa vyskytujú aj v iných slangoch a frekventované sú aj ako príznakové prostriedky v prejavoch hovorového štýlu. Mnohé z týchto slangizmov sú navyše importované do väzenského slangu z iných fakultatívnych slangov, čo len potvrdzuje, že v týchto a podobných prípadoch nemôže ísť o argotizmy.

Zdá sa, že novšie publikácie sa začínajú s problematikou komunikačnej potencie sekundárnych slangov a funkčnou charakteristikou jednotlivých jednotiek postupne vysporadúvať, ako to naznačil prvý zväzok diskutovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (napr. heslo *bachar/bachár* sa už uvádza s kvalifikátorom slang., [8, s. 211]; porov. [7, s. 50]). Rozpor medzi "sociálnou teóriou" argotu a jeho chápaním ako cielenej komunikačnej stratégie si v ostanom čase všimol aj J. Pavlovič [6, s. 12]: argot charakterizuje ako "druh slangu, ktorého nositelia sa prostredníctvom argotických slov usilujú stajniť časti svojho rečového prejavu, pričom jestvujúcim slovám pridávajú osobitný nekonvencionalizovaný vecný význam".

Predchádzajúci výklad nemal za cieľ konštatovať, že existenciu argotu vo väzenskom prostredí nepredpokladáme. Daktoré zo slov používaných vo väzenskej reči mohli pôvodne vzniknúť ako argotizmy, no prezradením ich obsahu alebo preniknutím do bežných komunikačných aktov stratili svoju pôvodnú funkciu. Ak sa potom rozšírili v komunikačných aktoch (najmä ak prenikli do slovníka príslušníkov väzenskej stráže) a naďalej sa používajú vo svojom pôvodnom (t.j. argotickom) význame, stali sa súčasťou väzenského slangu, ako sme to naznačili v predchádzajúcich príkladoch. Naopak, ak slovo po prezradení obsahu nevstúpilo do širšieho komunikačného priestoru a nezaradilo sa do väzenského slangu, mohlo veľmi rýchlo zaniknúť (príp. zanikol len argotický význam určitého slova).

Analýza osobitých lexikálnych jednotiek používaných vo väzenskom prostredí ukazuje, že primerané je vo všeobecnosti hodnotiť väzenskú reč ako fakultatívny slang, ktorý je, pravda, iný, ako sú tzv. obligatórne slangy. Sociálna, ale aj priestorová akčnosť a zrozumiteľnosť väzenskej reči je výrazne obmedzená, a preto je doslova učebnicovým predstaviteľom fakultatívnych slangov. Jeho komunikačná potencia je veľmi vysoká vo svojom vlastnom prirodzenom prostredí, no naopak, smerom navonok, je veľmi nízka (podobne je to aj v prípade argotu). V tejto charakteristike sa teda ukrýva odpoveď na apriórne, no neadekvátne zaradenie väzenského sociolektu ako celku k argotu. Lexikálne prvky tohto sociolektu vyvolávajú z hľadiska nezainteresovaného príjemcu, ktorý nie je (nebol) príslušníkom väzenského spoločenstva, prirodzenú jazykovokomunikačnú entropiu. V prípade väzenského slangu sú hranice zrozumiteľnosti a aj jeho komunikačného potenciálu určené prirodzenými podmienkami:

1. toto sociálne nárečie aktívne používajú ľudia vo výkone trestu (pasívne aj príslušníci antagonistickej skupiny – väzenskej stráže), a teda sféra jeho používania je prirodzene uzatvorená sociálne i teritoriálne (na území väznice alebo väznic);

2. nejestvuje širšia a prirodzená komunikačná sféra medzi societou a ostatnou spoločnosťou, v ktorej by sa mohli slangizmy väzenskej society väčšmi uplatniť;

3. slangizmy používané vo väzenskej reči sú exkluzívnymi vyjadrovacími prostriedkami väzenskej subkultúry – ich exkluzivita sa prejavuje v rovine jednotlivých vecnoobsahových okruhov slov, a tie sa v iných skupinách slangu nevyskytujú, resp. vyskytujú sa iba okrajovo ako dôsledok prieniku lexiky väzenského slangu;

4. veľká časť slangizmov priamo súvisí s výkonom trestu, a teda je situačne a komunikačne viazaná na väzenské spoločenstvo.

Môžeme však uvažovať o okrajovej infiltrácii daktorých prvkov z väzenského slangu do komunikačnej sféry malých sociálnych skupín – napr. ako exkluzívne vyjadrovacie prostriedky môžu nájsť uplatnenie v rodine, v ktorej žije bývalý väzeň. Osobitne môžeme vyčleniť infiltráciu prvkov väzenského slangu do jazykovokomunikačnej praxe zamestnancov väznic, ktorí mnohé slangizmy aktívne používajú ako exkluzívne prvky jazyka väzenskej subkultúry a pre uľahčenie komunikácie v rámci nej (sú nepriamymi členmi väzenskej subkultúry), ale aj z bežných pomenúvacích potrieb, keďže mnohé špecifické lexikálne prvky pomenujú jedinečné realie jestvujúce iba v tomto sociálnom prostredí a na ich pomenovanie v jazyku často nejstujú jednoslovné pomenovania (*medved'* = bezpečnostný opasok s putami, *televizor* = nepriehľadná plocha umiestnená za oknom cely obvinených tak, aby zabraňovala výhľadu a vzájomnej komunikácii atď.). V mnohých prípadoch navyše ani nemožno vylúčiť, že slangizmus vznikol v komunikácii príslušníkov a do slovníka väzňov sa dostal až sekundárne.

Záver: Z uvedeného výkadu vyplýva, že na pozadí komunikačných aktov analyzovaný špecifický jazykový materiál väzenskej society má len výnimočne konšpiračnú (stajňovaciú) funkciu, výrazne však dominuje pragmatická funkcia analyzovaných jednotiek (vychodiaca z bežných pomenúvacích alebo ekonomizačných potrieb) a časť špecifických prostriedkov vznikla na základe úsilia po exkluzivizácii čo ozvláštnenia, teda prostriedkami typickými aj pre iné slangy. Keďže tieto jednotky nemajú vo svojom prirodzenom prostredí konšpiračnú hodnotu a aktívne či pasívne ich používajú obidve základné antagonistické skupiny (väzni aj väzenská stráž), treba väzenskú reč ako celok hodnotiť ako sekundárny slang. Jeho komunikačná potencia a zrozumiteľnosť je prirodzene obmedzená podobne ako v iných sekundárnych (fakultatívnych) slangoch. Okrem jednotiek, ktoré vznikli pre slang typickými postupmi, časť prostriedkov väzenskej reči mohla vzniknúť prehodnotením starších argotizmov (napr. z kriminálneho alebo narkomanského argotu), malá časť zasa môže fungovať ako typický väzenský argot, avšak predovšetkým na úrovni malých a uzavretých spoločenstiev väzňov v rámci zložitého a hierarchizovaného sociálneho systému každej väznice (napr. v rámci spomínaných *kolchozov*). Podobnú situáciu predpokladáme aj v klasifikovaní

d'alsích sociolektov, ktoré pre precenenie sociálneho statusu ich nositeľov boli doteraz pokladané za argotické. Povedané ináč: argot nesúvisí so sociálnym statusom nositeľov či používateľov, ale so stratégiou utajiť informáciu pred neželanými príjemcami, resp. sprístupniť ju len tým príjemcom, ktorým je určená. A s takouto komunikačnou stratégiou sa môžeme bežne stretnúť v ktoromkoľvek sociálnom prostredí bez ohľadu na vek, pohlavie, vzdelanie, záujmy či ekonomický status jeho členov.

Literatúra

1. HLADKÝ, J.: Väzenský slang či väzenský argot? In: Jazyk a jazykoveda v pohybe. Zborník štúdií z konferencie venovanej Slavomirovi Ondrejovičovi. Ed. S. Mislovičová. Bratislava : Veda, 2008. ISBN 978-80-224-1026-7, s. 297 – 303.
2. HOCHÉL, B.: Slovník slovenského slangu. Bratislava : Hevi 1993. 188 s.
3. NEKVAPIL, J.: Ke vztahu sociálního prostředí a rozrůznosti jazyka. In: Jazyková politika a jazyková kultura. Materiály z vedeckej konferencie v Smoleniciach (17. – 19.4.1985). Ed. J. Kačala. Bratislava : Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1986, s. 116 – 120.
4. ODALOŠ, P.: Sociolekty v basketbalovom a penitenciárnom prostredí. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta UMB, 1997. 92 s. ISBN 80-8055-031-X
5. ONDRUS, P.: Sociálne nárečia na Slovensku. Zv. 1. Argot slovenských detí. Bratislava : SPN 1997. 248 s.
6. PAVLOVIČ, J.: Lexikológia slovenského jazyka. Kompendium náuky o slovnej zásobe. Trnava : Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, 2012. 84 s. ISBN 978-80-8082-564-5
7. Slovník nespisovné češtiny. Ed. J. Hugo. Praha : Maxdorf, 2009. 501 s. ISBN 978-80-7345-198-1
8. Slovník súčasného slovenského jazyka. Zv. 1. A – G. Ed. K. Buzássyová, A. Jarošová. Bratislava : Veda, 2006. 1134 s. ISBN 80-224-0932-4
9. Горбач О: Арго в Україні. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ 2006. 686 s.

СЛЕНГ И АРГОТИЗМЫ В СЛОВАЦКИХ ТЮРЬМАХ

Ю. Гладкий

Аннотация

Речь заключённых рассматривается в статье как секундарный сленг. Автор доказывает, что только малая часть специфических средств может функционировать как арготизмы в рамках небольших закрытых групп заключённых на уровне сложной иерархической социальной системы отдельной тюрьмы.

Ключевые слова: сленг, арготизм, коммуникационный потенциал, коммуникационная стратегия, тюрьма.

SLANG AND ARGOT IN SLOVAK PRISONS

J.Hladký

Resume

The goal of the study, based on the analysis of authentic linguistic material from the environment of a prison, is to provide with sufficient amount of points reevaluating the old arguments, that it is argot. The interpretations in the study show, that the language of prisoners as a whole, must be considered as a secondary slang. It is also supposed, that only a small part of its specific means can function as argot, but only on the level of small and closed groups of prisoners in a complicated and hierarchized social system of each prison.

Key words: slang, argot, communication potency, communication strategy, secrecy, prison